

Warsztat: Mapa problematyki społeczno-gospodarczej Azji Centralnej

Opracowała Anna Cieślewska

Region:	Azja Centralna
Forma aktywności:	ćwiczenie, prezentacja, dyskusja
Poziom edukacyjny:	gimnazjum, liceum

Cele:

Po zajęciach uczeń:

1. wie, gdzie są położone kraje Azji Centralnej;
2. posiada podstawową wiedzę na temat problemów społeczno-gospodarczych regionu;
3. jest świadomy różnic między poszczególnymi krajami w zakresie poziomu życia mieszkańców i rozwoju społeczno-gospodarczego.

Forma warsztatu: *prezentacja + ćwiczenie + dyskusja*

Czas warsztatu:

Prezentacja: 10-15 min

Ćwiczenie i dyskusja: 30-35 min

Opis warsztatu:

Ogólnym celem warsztatu jest zaznajomienie uczniów z regionem Azji Centralnej, w szczególności z problematyką społeczno-gospodarczą regionu. Wykładowca lub nauczyciel, który chciałby realizować prezentowany moduł, powinien oprócz niniejszego opisu i materiałów do niego załączonych zapoznać się z faktografią dotyczącą regionu. Ze względu na kompleksowy charakter tego tematu, problematyka społeczno-gospodarcza Azji Centralnej zostanie poniżej zarysowana w bardzo ogólny sposób. W pierwszej części warsztatu należy zapoznać uczestników z podstawowymi informacjami na temat regionu. Na początku zajęć warto zapytać uczniów, czy wiedzą o jakim obszarze świata mówimy i jakie państwa wchodzą w jego skład.

Część teoretyczna

Podstawowe informacje na temat regionu:

Historyczna nazwa Azji Centralnej, *Ma Wara'un-Nahr*, wywodzi się z języka arabskiego i pojawia się w klasycznych tekstach uczonych muzułmańskich; drugą używaną w okresie starożytnym nazwą regionu było pochodzące z języka greckiego określenie *Transoxiana*. Obie nazwy można przetłumaczyć jako „to co jest za rzeką” - Amu-Darią, a odnoszą się one do terenu położonego między Amu-Darią a Syr-darią. Obecnie za obszar Azji Centralnej uważa się terytorium pięciu państw: Kirgistanu, Kazachstanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu. Jako naturalną zachodnią granicę regionu przyjmuje się wybrzeże Morza Kaspijskiego. Pasma górskie Pamiru i Kopet-dag (jedno z dwóch pasm Gór Turkmeńsko-Chorasańskich) oddzielają Azję Centralną od Afganistanu i Iranu. Góry Tian Szan i Alatau stanowią wschodnią granicę regionu. Jego północna granica jest bardziej płynna, ale zakłada się, że jest nią Rosja. Cała powierzchnia Azji Centralnej wynosi ok. 3 994 200 kilometrów kwadratowych. Jest ona regionem bardzo zróżnicowanym, zarówno geograficznie, jak i kulturowo. Współczesne państwa tego obszaru powstały na bazie republik radzieckich, a przed rewolucją październikową żaden z zamieszkujących Azję Centralną narodów nie posiadał państwowości w europejskim znaczeniu tego terminu.

W okresie poprzedzającym powstanie Związku Radzieckiego Azja Centralna była jednym z najsłabiej rozwiniętych gospodarczo obszarów znajdujących się w strefie wpływów Imperium Rosyjskiego. Mimo kontrowersji wokół sposobów wdrażania reform w Azji

Centralnej, dokonujące się tam w okresie radzieckim przemiany społeczno-gospodarcze wpłynęły stymulująco na rozwój regionu. Wskutek rozpadu ZSRR republiki Azji Centralnej zostały odłączone od organizmu centralnie sterowanej gospodarki radzieckiej. Wraz z powstaniem niezawisłych państw pojawiła się konieczność budowania nowych struktur i instytucji politycznych i gospodarczych. Mimo przekształceń strukturalnych i reform, większość państw regionu do dnia dzisiejszego boryka się z wieloma problemami natury społeczno-ekonomicznej, będącymi zarówno konsekwencją upadku ZSRR, jak również złego zarządzania czy niestabilnej sytuacji politycznej. Relatywnie najlepsza sytuacja panuje w Kazachstanie, posiadającym bogate złoża surowców naturalnych, ale i tu nierówności społeczne są powodem występowania znacznych obszarów ubóstwa. Ze względu na izolację polityczną Turkmenistanu i w konsekwencji brak dostępu do wiarygodnych danych bardzo niewiele wiadomo o sytuacji w tym państwie, niemniej jednak z osiągalnych informacji wynika, że poziom życia większości mieszkańców jest bardzo niski. Pozostałe państwa - Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan charakteryzują się występowaniem dużych obszarów biedy i trudnościami w implementacji reform społeczno-gospodarczych.

Główne problemy regionu:

1. Bezrobocie
2. Migracje na dużą skalę
3. Niski poziom usług publicznych (opieka zdrowotna, edukacja)
4. Ubóstwo i nierówności społeczne
5. Problemy z dostępem do wody
6. Niestabilna sytuacja polityczna w niektórych krajach
7. Korupcja

Bezrobocie

W Azji Centralnej, podobnie jak w całym byłym bloku komunistycznym, zmiany, które nastąpiły w wyniku restrukturyzacji gospodarki, spowodowały ogromny wzrost bezrobocia, będącego przyczyną zubożenia całego społeczeństwa. Wiele osób zatrudnianych jest za bardzo małe wynagrodzenie, często pracują one nieformalnie. W ten sposób wykształciła się warstwa tzw. pracującej biedoty; jej przedstawiciele doświadczyli w porównaniu z okresem radzieckim bardzo dużego spadku poziomu życia.

Informacje na temat liczby osób pozostających bez pracy w poszczególnych krajach Azji Centralnej należy traktować z dużą ostrożnością. Oficjalne statystyki w każdym z państw

regionu podają bardzo niski poziom bezrobocia. Z tego względu w niniejszym opracowaniu znalazły się jedynie szacunkowe dane uzyskane z różnych dostępnych źródeł. Dla Kirgistanu oficjalna stopa bezrobocia wynosiła 18% w 2004 roku, realnie bezrobocie jest dużo wyższe (około 30%); w Kazachstanie w maju 2009 roku zanotowano oficjalnie 7,4% bezrobocia, ale jego rzeczywista stopa może wynosić około 20%. Oficjalne statystyki prowadzone przez Turkmenistan głoszą, że bezrobocie w tym państwie prawie nie istnieje, zaś nieoficjalnie wynosiło ono 60% w 2004 roku. W Tadżykistanie zgodnie z oficjalnymi danymi w 2007 roku zanotowano 12% stopę bezrobocia, natomiast według innych źródeł kształtuje się ono na poziomie 60%. W Uzbekistanie oficjalnie bez pracy pozostaje 8% populacji, natomiast szacuje się, że faktycznie odsetek ten wynosi około 30%. Powyższe dane dotyczą stopy bezrobocia w skali poszczególnych krajów jako całości, co nie wyklucza ewentualności, że na pewnych ich obszarach może ono wynosić nawet 80%.

Emigracja zarobkowa na dużą skalę

Masowa emigracja zarobkowa z Azji Centralnej jest zjawiskiem nowym, ściśle związanym z towarzyszącym przemianom ustrojowym powstaniem rynku pracy. W warunkach kryzysu gospodarczego i masowego bezrobocia w szczególności trzy kraje Azji Centralnej: Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan doświadczyły dużego odpływu siły roboczej. Mimo trudności w dostępie do danych na temat Turkmenistanu, wiadomo o znacznej liczbie emigrantów zarobkowych również z tego kraju. Kazachstan natomiast, w przeciwieństwie do innych państw regionu, notuje napływ rzesz migrantów - w 2007 roku zajmował on dziewiąte miejsce na świecie pod względem liczby przyjętych gastarbeiterów. Poza Kazachstanem główne kraje docelowe dla migrantów z Azji Centralnej to Federacja Rosyjska, Turcja, USA, Ukraina, Izrael, kraje Unii Europejskiej i Półwyspu Arabskiego, a od niedawna Korea Południowa.

Kirgistan: według Banku Światowego 615 290 obywateli Kirgistanu przebywa poza krajem; zgodnie z oficjalnymi źródłami rosyjskimi w Rosji pracują 253 tys. Kirgizów. Inne źródła mówią o 800 tysiącach Kirgizów pracujących w samej Rosji (populacja kraju - ok. 5,5 miliona osób).

Uzbekistan: od 3 do 6 milionów Uzbeków mieszka za granicą, a około 2,5 miliona pracuje w Rosji (populacja kraju liczy 27 milionów osób).

Tadżykistan: oficjalne dane mówią o około 797 tys. emigrantów z Tadżykistanu (na ok. 7,3 miliona obywateli), z których 84% zatrudnionych jest w Rosji, ale ocenia się, że faktycznie około miliona Tadżyków pracuje poza krajem.

Turkmenistan: ok. 260 350 obywateli oficjalnie przebywa poza Turkmenistanem (populacja kraju - około 4,8 miliona), przy czym faktycznie liczba ta może być dużo większa (30-40 tysięcy imigrantów z tego kraju mieszka w samej Turcji).

Upadek usług publicznych. Opieka zdrowotna

Brak dostępu do podstawowej opieki medycznej jest jedną z konsekwencji przemian transformacyjnych w krajach Azji Centralnej. Stanowi on jeden z głównych powodów obniżenia się długości życia ich mieszkańców, jak również zwiększenia się liczby zgonów wśród niemowląt oraz dzieci do piątego roku życia. Niedostatek szczepień, szczególnie w rejonach wiejskich, oraz niedożywienie dzieci i młodzieży przyczynia się w znacznym stopniu do pogorszenia stanu zdrowia tej grupy. Prywatna sieć opieki zdrowotnej jest alternatywą tylko dla najzamożniejszych obywateli i nie stanowi odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczne w tej dziedzinie.

Upadek usług publicznych. Edukacja

Najważniejsze problemy systemu edukacji w krajach Azji Centralnej to:

- niedostatek środków finansowych;
- nierówny dostęp do edukacji – poszkodowani są zwłaszcza mieszkańcy wsi oraz uboga część społeczeństwa miejskiego;
- brak wykwalifikowanej kadry;
- podupadająca infrastruktura;
- brak dostępu do nowych technologii;
- rozwinięta korupcja;
- w niektórych regionach - powrót analfabetyzmu.

Ubóstwo

Jedną z najważniejszych konsekwencji pojawienia się zjawiska bezrobocia w krajach Azji Centralnej było zubożenie bardzo dużej części obywateli. Dane dotyczące poziomu ubóstwa w regionie, podobnie jak wszelkie inne, mają charakter jedynie szacunkowy. W poniższym zestawieniu pokazano, jak sytuacja zmieniła się od momentu upadku ZSRR, przy czym należy pamiętać, że dane dla Turkmenistanu czy Uzbekistanu są trudne do zweryfikowania i w rzeczywistości poziom ubóstwa może być dużo większy niż one wskazują.

	Sytuacja w momencie rozpadu ZSRR		Sytuacja po kilkunastu latach transformacyjnych przemian	
	PNB na osobę (1990)	Procent ubogich obywateli (1989)*	PNB na osobę (2003)	Procent ubogich obywateli (2003)**
ZSRR	2870 USD	11%	-	-
Kazachska SRR/Kazachstan	2600 USD	16%	1780 USD	21%
Kirgiska SRR/Kirgistan	1570 USD	33%	340 USD	70%
Tadżycka SRR/Tadżykistan	1130 USD	51%	210 USD	74%
Uzbecka SRR/Uzbekistan	1690 USD	35%	1120 USD	44%
Turkmeńska SRR/Turkmenistan	1340 USD	44%	420 USD	47%

*Osoby z dochodem miesięcznym mniejszym niż 75 rubli
 **Osoby z dochodem mniejszym niż 2,15 USD (PPP) na dzień

Problem z dostępem do wody

Zasoby wodne stanowią w Azji Centralnej jeden z najważniejszych problemów o wymiarze zarówno politycznym, społeczno-gospodarczym, jak i ekologicznym. Kwestia dostępu do wody w tym regionie jest bardzo kompleksowym, wymagającym osobnego opracowania zagadnieniem.

Do najważniejszych problemów związanych z wodą w Azji Centralnej należą:

- konflikt wokół zarządzania zasobami wodnymi i dostępu do nich każdego z krajów regionu;

- brak odpowiednio rozwiniętej infrastruktury związanej z irygacją i pozyskiwaniem zasobów wodnych (w tym wody pitnej);
- ekologiczne konsekwencje nieodpowiedniego wykorzystania zasobów wodnych w przeszłości; najpoważniejszą z nich jest klęska ekologiczna Jeziora Aralskiego;
- skutki uboczne zmian klimatycznych (topnienie lodowców, powodzie itd.).

W niniejszym module problem wody w Azji Centralnej został zaprezentowany jedynie szczątkowo, w kontekście przede wszystkim dostępu do niej obywateli państw regionu. System dostarczania wody w miastach jest relatywnie dobry, natomiast o wiele gorzej kwestia ta przedstawia się na obszarach wiejskich. Oprócz potrzeby zaopatrzenia mieszkańców wsi w wodę pitną, występuje tu jeszcze konieczność nawadniania pól. Niedorozwój odpowiedniego systemu irygacji wpływa negatywnie na wysokość produkcji pól rolnych. Sytuacja w tej dziedzinie różni się w zależności od regionu.

Gospodarstwa z dostępem do wody

	Stolica	Inne miasta	Wieś
Kazachstan	100%	96%	87%
Kirgistan	87%	97%	77%
Tadżykistan	100%	93%	56%
Turkmenistan	-	-	-
Uzbekistan	100%	90%	60%

Niestabilna sytuacja polityczna w niektórych krajach

Rozpadowi ZSRR towarzyszyły liczne konflikty etniczno-terytorialne występujące na wielu obszarach byłego bloku wschodniego. Nie uniknęła ich również Azja Centralna, w konsekwencji czego wzmogły się tu destabilizacja i chaos.

Do najważniejszych konfliktów politycznych na terenie Azji Centralnej należały:

- wojna domowa w Tadżykistanie 1992-97
- kryzysy batkeńskie 1999, 2000
- konflikty etniczne w Kirgistanie 1990, 2010
- zmiana władzy w Kirgistanie 2005, 2010
- masakra opozycji politycznej w Andżanie (Uzbekistan), 2005
- pomniejsze konflikty i utarczki na tle etnicznym i narodowościowym, związane ze sporami przygranicznymi, powodowane niezadowoleniem społecznym, wystąpieniami opozycji politycznej itd.

Korupcja

Jednym z poważniejszych hamulców rozwoju regionu jest korupcja, która po upadku ZSRR przybrała charakter endemiczny. W rankingu szeregującym kraje świata pod względem wielkości Wskaźnika Percepcji Korupcji (ang. *Corruption Perceptions Index*) w 2006 roku:

1. Kazachstan zajął 111 miejsce (2,6 punktu);
2. Kirgistan zajął 142 miejsce (2,2 punktu);
3. Tadżykistan zajął 142 miejsce (2,2 punktu);
4. Turkmenistan zajął 142 miejsce (2,2 punktu);
5. Uzbekistan zajął 151 miejsce (2,1 punktu).

W rankingu uwzględnione zostały 163 kraje; im dalszą pozycję zajmują na liście, tym większą korupcję w nich stwierdzono.

Opis ćwiczenia

Nauczyciel dzieli uczniów na 5 grup (nie więcej niż 7-osobowych). Rozdaje bardzo duże flipcharty i flamastry i prosi każdą grupę o narysowanie mapy konturowej jednego z państw regionu (Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu bądź Uzbekistanu). Każda grupa otrzymuje załącznik - zestaw podstawowych informacji o danym kraju. Zadanie polega na określeniu i wypisaniu przez uczniów, w oparciu o zdobytą już wiedzę i dane z załączników, problemów społeczno-gospodarczych każdego z państw (przykłady map rysowanych przez uczniów w załączniku do modułu). Następnie każda grupa prezentuje na forum narysowaną przez siebie mapę konkretnego państwa i opowiada o problemach, z jakimi się ono boryka, reszcie klasy. Powstałe mapy wieszamy na ścianie, tak aby można było do nich powrócić w dowolnym momencie warsztatów.

Załączniki:

- 1) krótkie informacje o państwach: załącznik 1, 2, 3, 4, 5
- 2) opis ćwiczenia
- 3) prezentacja: *Mapa Azji Centralnej*

Bibliografia:

Abazov R. *The Palgrave Concise Historical Atlas of Central Asia*, New York, 2008

Cieślowska A. *Bezrobocie w Azji Centralnej po rozpadzie ZSRR i jego konsekwencje społeczne*, <http://iw.amu.edu.pl/>

Kołodko G.W. *Globalizacja, Marginalizacja, Rozwój*, Warszawa, 2003

Raporty i strony internetowe:

"Are You Happy to Cheat Us?" Exploitation of Migrant Construction Workers in Russia, Human Rights Watch, 2009

Bringing down barriers: Regional cooperation for human development and human security, UNDP 2005

Central Asia: Migrants and the Economic Crisis, Crisis Group, Asia Report nr 183, 5 January 2010

CIA fact book: Kazakhstan, Kirgizstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>

Human Development Report, UNDP, 2008, 2009, 2010

Poverty and inequality, w: "Development and Transition", nr 5, www.developmentandtransition.net

Vasilievich Severskiy I. *Water-related Problems of Central Asia: Some Results of the (GIWA) International Water Assessment Program*,

http://www.unep.org/dewa/giwa/publications/articles/ambio/article_7.pdf

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

